

BATI ENERJİ GÜVENLİĞİ VE TÜRKİYE*

Doç. Dr. Sedat AYBAR**
Yrd. Doç. Dr. Uğur ÖZGÖKER***

ÖZET

Bu makale yakın zamanda petrol ve doğalgaz gibi iki önemli ham-madde etrafında gündeme gelen ve soğuk savaş dönemini anımsatan çekişmeyi konu edinmektedir. Makale uluslararası piyasalardaki fiyat artışları sonucu, petrol ve doğalgaz zengini Rusya'nın elinde bulunan dolar rezervlerinin arttığını, buna bağlı olarak Rusya'nın, Stalin dönemini hatırlatan bir yayılmacılık ve etki alanı oluşturmaya çalıştığını tartışmaktadır. Rusya ve Ukrayna arasında boy gösteren bu çatışma bahsi geçen ham maddelerin uluslararası güvenlik mimarisini ilgilendiren özgün karakterini de yansıtmaktadır. Makale, doğalgaz üzerine olan uzlaşmazlığın süratle yayıldığını, Avrupa Birliğini (AB), Balkanları, Kafkasları da içine çektiğini irdeledikten sonra bölgedeki aktörlerin çıkarlarının uzlaştırıldığı çözüm önerilerini analiz etmektedir. AB ile tam üyelik görüşmeleri yürüten, NATO üyesi olan Türkiye'nin, Rusya ve Ukrayna arasındaki doğalgaz üzerine olan çekişmede Avrupa enerji güvenliği açısından önemini vurgulamakta ve bölgede kalıcı bir barışın, istikrarın ve sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin sağlanmasının alternatif bölgesel örgütlenmeler ile sağlanacağını önermektedir. Bu bağlamda makale, RCD, CENTO, ECO türü ittifakların başta AB olmak üzere, ABD ve genel olarak Batı dünyası ve değerleri için önemli çözümler getirebileceğini, Türkiye'nin de bu tür alternatif ilişki ağları içinde, Batı için anahtar ülke olduğunu ileri sürmektedir. Öte yandan makalede bahsi geçen alternatif örgütlenmelerin de hangi koşullarda gerçekleşebileceği ve bu tür örgütlenmeleri tesis etmenin önündeki engellere dikkat çekilmektedir. Bu engellerden biri şüphesiz ABD ve AB'nin öncelikler konusunda birbirlerine karşılıklı güvensizlikleri, diğeri ise küresel mali kriz yüzünden Batı dünyasının karşılaştığı kaynak sıkıntısıdır. Bunlara, fiyat hareketlerine bağlı olarak uluslararası pozisyon belirleyen Rusya'nın ham madde fiyatlarının düştüğü dönemlerde takip edeceği siyasetin ne olacağı konusundaki belirsizlik de eklenmelidir. Bu bağlamda makale, soğuk savaş sonrasında etkinliğini yitirir gibi görünen Rusya'nın yeni dönemde artan önemini ve enerji sorununun çözüm önerileri etrafında yeni güvenlik çevriminin ne olacağını analiz etmektedir.

*Bu makale 5-6 Aralık 2008 tarihinde TASAM ve Polonya Dış İlişkiler Enstitüsü tarafından Polonya'nın Sopot şehrinde düzenlenen "Türkiye ve Avrupa Entegrasyonu AB-Türkiye İlişkileri: Avantajlar ve Dezavantajlar" başlıklı 1. AVRUPA – TÜRKİYE FORUMU'nda sunulan tebliğin genişletilmiş halidir.

** Kadir Has Üniversitesi, Ortadoğu ve Afrika Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü

*** Kadir Has Üniversitesi, AB Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü

Anahtar Kelimeler: Rusya, Ukrayna, Türkiye, Avrupa Birliği, ABD, Enerji Politikaları, İran, Orta-Asya, Uluslararası Güvenlik Mimarisi, Uluslararası Örgütler, ECO, CENTO, NATO.

WESTERN ENERGY SECURITY AND TURKEY

ABSTRACT

The subject matter of this article is the recent commotion between Russia and the Ukraine. This commotion has occurred around two strategically important raw-materials, the oil and the natural gas. It is argued here that the security concern this commotion has created in the West is similar to that of the cold war. In this article, after highlighting this renewed security issues, Russia's expansionary motives are scrutinized. Accordingly it is argued that the recent price increases of oil and natural gas ended with Russia having excessive funds which led wealthier Russia to seek to improve her influence in the region, akin to the Stalinist era. As such the disagreement between the Ukraine and Russia rapidly spread to include the EU, Balkans and the Caucasus. The article progresses by proposing solutions that would compromise the interests of the regional actors. In this regard the article argues that Turkey, a member of NATO and a candidate negotiating to become a full member to the EU, can play a vital role in resolving disputes between conflicting actors. It is proposed that a peaceful and stable resolution to such crisis as the one between Russia and the Ukraine can only come from establishing alternative regional organisations similar to the former RCD, CENTO and ECO. The article further argues that such organisations can be instrumental in promoting Western type democratic values in the region. They would also help enhancing economic and political stability and welfare of the peoples of the region. However, there still exists difficulties in establishing such organisations, one of which relates to the differences in the priorities between the EU and the USA and the other is the limited resource availability imposed by the current global economic meltdown. In addition, unpredictability of Russia's foreign policy options during a period when the oil price declines is another obstacle. By this token, this article analyzes that Russia, a fading power after the end of cold war appears to have bounced back economically and became once again one of the important international players to be reckoned with.

Key Words: Russian Federation, Ukraine, Turkey, European Union, USA, energy policies, international security architecture, Iran, Central Asia, international organisations, ECO, CENTO, NATO.

Giriş

Petrol ve doğalgazın uluslararası piyasalardaki fiyatlamaları diğer ham-maddelerin fiyatlamalarından ciddi farklılıklar göstermektedir. Bu hammaddelerin çıkarılmalarından işlenmelerine, taşınmalarından

depolanmalarına kadar her türlü işlem aşaması uluslararası güvenlik stratejistleri tarafından izlenmekte. Özellikle son zamanlarda Rusya ve Ukrayna arasında boy gösteren çatışma bu ham maddelerin uluslararası güvenlik mimarisini ilgilendiren özgün karakterini de yansıtmaya açısından da önemli. İlk başlarda çıkış nedeni pek belli olmayan doğalgaz etrafındaki uzlaşmazlık süratle Avrupa Birliği'ni (AB), Balkanları, Kafkasları da içine çekti. Bu bölgelerdeki aktörler doğalgaz düğümünü çözmek için aktif olarak çözüm önerileri üretmeye başladılar.

Bu yazı, AB ile tam üyelik görüşmelerini yürüten, NATO üyesi Türkiye'nin, Rusya ve Ukrayna arasındaki doğalgaz üzerine olan çekişmede, Avrupa enerji güvenliği açısından önemini irdelemektedir. Makale bazı çözüm önerileri sunmakta ancak bunların gerçekleşmesinin bazı koşullara bağlı olduğunu da ileri sürmektedir. Bir sonraki bölüm petrol ve doğalgaz gibi ham madde deposuna sahip olan Rusya'nın, SSCB'nin çöküşünden bu güne kadar izlediği gelişme çizgisini analiz etmektedir. Ondan sonraki bölümde Türkiye'nin, özellikle Rusya ve Kafkasya arasındaki konumu anlatılmaktadır. Takip eden bölümde ise, Rusya'nın Ukrayna ile olan çekişmesi ve bundan olumsuz etkilenen AB'nin durumuna değinilmektedir. Son bölüm Rusya – Batı çatışmasında alternatif politika seçeneklerini, bu seçenekler arasında Türkiye'nin oynayabileceği rolün ne olabileceği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Geçmişteki RCD, CENTO, ECO gibi örgütlenmelerin çözüm getirebileceği ileri sürülürken, bu tür örgütlenmeleri gerçekleştirmek için bazı kısıtlamaların olduğu vurgulanmaktadır.

Rusya ve Enerji Kaynakları

Son dönemde yaşanan olayların da işaret ettiği gibi uluslararası güvenlik mimarisinin enerji sektörü bağlamındaki en önemli aktörlerinden birisi de Rusya Federasyonudur. Rusya'nın giderek hırçınlaşan konumunu doğru analiz edebilmek için yakın dönemde bu ülkenin yaşadığı gelişmeler ele alınmalıdır.

Petrol ve doğalgaz fiyatları son iki yıldır çok geniş bir aralık içinde vahşi dalgalanmalar kaydetmekteydi (*Gas game: Losers all around, 20 Jan 2009*). Yakın zamana kadar petrol fiyatları tarihi rekorlar kırarak varil 150 dolara kadar çıktı. Daha sonradan ise bir varil petrolün fiyatı 36 dolara kadar geriledi (*EU Energy Security News EU Politics Today, 18 Jan 2009*). Petrolün fiyatındaki bu yükselişe ek olarak zirai mamüllerin uluslararası ticaretteki mübadele değeri de görülmemiş düzeyde rekor artışlar kaydetti (*EU Energy Security News EU Politics Today, 18 Jan 2009*). Bu durum,

dünyanın en büyük petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip, uçsuz bucaksız tarım arazileri ve büyük plantasyonlara sahip Rusya Federasyonu'nun elinde büyük miktarlarda servet birikmesine neden oldu.

Rusya Federasyonu dünyanın coğrafi bakımdan en büyük yüzölçümüne sahip Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin (SSCB) varisi. Bilindiği gibi SSCB, konvansiyonel ve nükleer silahların sayısı ve etkinliği ile silah altındaki ek olarak yedek asker mevcudu bakımından dünyanın en büyük ordusuna sahipti. Kızıl Ordu'nun varlığı, soğuk savaş döneminde, diğer güçlü orduların dünyanın farklı bölgelerinde istedikleri gibi açık şiddet uygulamalarını engelliyordu. O dönemdeki oyunun kurallarının gerektirdiği biçimde, dünyanın en yaygın ve etkin istihbarat teşkilatı KGB ile en acımasız polis teşkilatlarından birine de sahipti SSCB. Dağılmadan önce nüfus bakımından dünyanın dördüncü kalabalık ülkesi olan Sovyetler Birliği, yukarıda belirtilen askeri gücüne ilaveten, iyi eğitim almış büyük bir insan kaynağına da sahipti (Roberts, 1969; Sharp 1969; Monaghan 2008). Askeri ve sosyal bakımdan güçlü olan bu ülke 1991'de ABD'nin başlattığı Yıldızlar Savaşı projesine rekabet edemeyerek bir tek kurşun atmadan çöktü.

Sovyetler Birliğinin çöküşü Rus halkına sefalet ve açlık getirdi. Onbeş yıl kadar Batı'nın ekonomik yardımları ile belini doğrultmaya çalışan Rusya Federasyonu, SSCB'nin dış borçlarını yeniden yapılandırdı. Rusya'ya ciddi boyutlarda ekonomik yük teşkil eden SSCB bünyesindeki diğer ulusların bağımsızlığını kabul ederek bu mali ve ekonomik yükten kurtulmaya çalıştı. Sosyalist blok'un NATO'nun karşıtı olarak kurduğu Varşova Paktı lağvedildi. Sosyalist ülkelerin ekonomik teşkilatı COMECON veya CMEA (Karşılıklı Ekonomik Yardım Teşkilatı) dağıtıldı (Danilov, 2007). Böylece, bu teşkilatları ayakta tutmak için her yıl sarfetmek zorunda kaldığı büyük miktardaki harcamalardan tasarruf eden Rusya Federasyonu Batı ile iyi ilişkiler geliştirme yolunu seçti. SSCB'nin dağıldığı günden bugüne kadar geçen onaltı yıllık sürede Rusya Federasyonu ABD ve AB ile iyi geçinerek, soğuk savaşın mali yüklerinden kurtulmaya çalıştı. Bu sayede ekonomik kaynaklarını iktisadi kalkınma ve vatandaşlarının refahının artması için kullanma yoluna gitti.

Soğuk Savaşın sona erdiği, SSCB'nin, Varşova Paktı'nın, COMECON'un yani sosyalist blok'un dağıldığı bu dönemde, Rusya Federasyonu Doğu Almanya ile Batı Almanya'nın birleşmesine razı olmak zorunda kaldı. Birinci Körfez Savaşı sırasında Kuveyt'i işgal eden en sadık eski müttefiklerinden Irak'a karşı BM şemsiyesi altında ABD'nin bir imha

savaşı yapmasına karşı çıkmadı. Eskiden kendi kontrolü altında bulunan Doğu Avrupa ülkelerinin Batı'nın askeri ve ekonomik teşkilatları olan NATO ve AB'ye katılmalarına göz yumdu. Balkanlardaki en önemli müttefiklerinden olan Yugoslavya'nın parçalanıp, altı ayrı bağımsız devletin ortaya çıkmasını engelleyemedi. Bütün itirazlarına ve karşı koymalarına rağmen, önce Karadağ sonra da Kosova'nın Sırbistan'dan ayrılmasına, bunların egemen devletler olarak tanınmasına, böylece de Sırbistan'ın gittikçe küçülmesine ve denizlerle irtibatının kesilmesine mani olamadı (Haftendorn, 2007; Oztek, 2008).

Rusya aynı şekilde Ukrayna'da, Batı'nın desteği ile gerçekleştirilen ve Batı yanlısı olarak nitelendirilen 'orange revolution'u da engelleyemedi. Bilindiği gibi Ukrayna'da 2004 başkanlık seçimlerinden sonra Rusya'ya yakın olan Viktor Yanukovich'in galip ilan edilmesi üzerine protestolar başlamış, bu gösteriler Kasım 2004'den Ocak 2005'e kadar devam etmiş ve sonunda Ukrayna Yüce Divanı'nın kararıyla Batı yanlısı olduğu iddia edilen Viktor Yushenko'ya başkanlık devredilmişti (*Moscow, Kiev compete with rival 'gas summits'*2009).

Yeni Rusya Politikaları

Rusya'nın giderek azalan etkisi son iki yılda büyük oranlarda artan petrol, doğalgaz ve tarımsal ürün fiyatları nedeniyle değişmeye başladı. Yukarıda da belirtildiği gibi petrol, doğalgaz, altın ve tarımsal ürünler açısından dünyada sayılı bir yeri olan Rusya Federasyonu giderek zenginleşmeye başladı. Rusya'da iktisadi refahın artması geleneksel olarak muhafazakar olan orta sınıfların hızla kalkınmasını da getirdi.

Zenginleşme, 2000 – 2008 arasında devlet başkanlığını yürüten KGB kökenli devlet adamı Vladimir Putin'in Batı'ya karşı ulusal Rusya Federasyonu'nun çıkarlarını koruyan bir politika takip etmesine izin verdi. Bu durum, özellikle Boris Yeltsin döneminde komikleşen Rus uluslararası ilişkilerinden farklı bir görüntü oluşturmaktaydı. Putin, SSCB'deki eski ortaklarla birlikte hareket etmeyi, Batı'ya karşı daha dirayetli politikalar uygulamayı benimsedi. Devlet başkanlığı görev süresi dolan Putin'in yerine kendisiyle fikir birliği içinde olan Dmitri Medvedev geçti (LaFeber, 2008). Putin kendisine de güçlü Başbakanlık makamını alarak Rusya'yı, SSCB dönemine benzer bir şekilde 'büyük devlet politikaları' etrafında yöneteceğinin açık işaretlerini vermeye başladı.

Bu işaretleri en belirgin biçimiyle, 2007 sonunda süresi dolan AB - Rusya Stratejik Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmasının süresinin uzatılmasının

reddi, AB ile stratejik konularda işbirliğinin askıya alınmasında görürüz. Daha belirgin başka bir örnek, Batı yanlısı politika izleyen Gürcistan devlet başkanı Saakaşvili'nin, Ağustos 2008'de son derece acemice gerçekleştirdiği Güney Osetya işgaline yanıt olarak Rusya'nın kalkıştığı askeri işgal hareketidir. Burada Saakaşvili'nin Rusya'nın kışkırtmalarının anlamını doğru bir şekilde okuyamamasının rolü büyüktür (Winrow, 2008).

Rusya en yetkili ağızlardan artık Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün sona erdiğini söylemektedir. Güney Osetya ve Abhazya'nın bundan sonra Gürcistan'dan ayrılarak bağımsız olacaklarını iddia ederek bir bakıma Sırbistan'ın intikamını almaya çalışmaktadır (Ganzle, 2007). Ama bundan da önemli olan, Rusya, Batıya kendi hinterland'ında kendisinin dahil olmadığı bir şiddet uygulanmasına izin vermeyeceğinin işaretini vermesidir.

Tüm bu gelişmeler içinde enerji sektörü odak noktadadır. Bu bağlamda, Batı ile Rusya'nın yaşadığı etki alanı çatışmasının gerçekleşeceği sektör durumundadır artık enerji sektörü. Böylece, zaten son derece nev-i şahsına münhasır ham maddeler olan petrol ve doğalgaz'ın varlığı ve yokluğu uluslararası stratejik çatışmaların da belirleyicisi olacaktır. Gürcistan müdahalesi Rusya için artık petrol ve doğalgaz'ın bu tür bir stratejik kaldıraç olarak kararlı bir şekilde kullanılmaya başlanmasının miladıdır.

Burada en belirgin olarak ortaya çıkan ham madde fiyatlarındaki artışa göre tavır değiştiren Rusya'nın ham madde fiyatları düşüşe geçtiği zaman ne yapacağı konusundaki belirsizliktir. Fiyatların düşüşe geçmesiyle Rusya agresifleşecek midir yoksa fiyatları manüplüle etmek için alternatif yollar mı arayacaktır. Bir sonraki bölüm bu tür sorulara yanıt aramaktadır.

Rusya – Kafkaslar ve Türkiye

Aslında petrol ve doğalgazın uluslararası stratejik kaldıraç olmaları yeni bir olgu değildir. Çok daha önceleri, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattı etrafında da bu tartışmalar yapılmıştır. ABD ve İngiltere tarafından uygulamaya konulan ve AB tarafından da desteklenen BTC'ye alternatifler aramaya çok önceleri başlamış olan Rusya, petrol ve doğalgazın stratejik mal olma konularını elbette bilmekteydi. Ancak bilmek ve yaptırım aracı olarak kullanabilmek iki ayrı süreçtir. İkincisi bilinçten öte birşeyleri, örneğin güçlü bir iktisadi alt-yapıyı gerektirir. Rusya BTC'yi devre dışı bırakacak alternatifler arayarak yola çıkmış, BTC boru hattının devre dışı bırakılacağı bizzat Putin'in başkanışmanı tarafından ifade edilmiştir (*Doğalgazda umutlar Nabucco'da*, 2009). Bu sadece Batı yanlısı politikalar

izleyen Azerbaycan ve Gürcistan'ı dize getirme planı değil aynı zamanda Türkiye'nin de bertaraf edilmesi stratejisidir.

Rusya'nın inşa edeceği alternatif enerji yolları Türkiye'yi sadece mali ve iktisadi kayıplara uğratmayacak aynı zamanda Asya'nın zenginlikleri ile AB arasındaki stratejik kaldıraç da elinden alacaktır. Bu şekilde Rusya, AB ülkelerinin önem verdikleri enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden geçmesine alternatif yaratacak, dolayısıyla Türkiye'nin ABD ve AB için vazgeçilemez bir partner olmasına engel olacaktır. Bu, Türkiye'nin AB'yle arasına set çekme politikasına da somut bir örnek teşkil etmektedir. Bu politikanın diğer bir önemli ayağı, enerji kaynaklarının vanasını elinde bulunduran Rusya'nın, enerji fiyatlarının nasıl biçimleneceği konusunda da mutlak hakim olmasının sağlanmasıdır.

Rusya – Ukrayna Enerji Krizi ve AB

Doğalgaz ve Orta-Doğu petrolünün tedarikinde yaşanan sorunlar AB'yi çok ciddi şekilde endişelendirmekte ve önlemler almaya zorlamaktadır. 2008 Temmuz ayında Rus doğalgazının hem fiyatının % 80 oranında artması hem de Ukrayna üzerinden AB ülkelerine giden boru hattının vanasının kapatılması, Orta Avrupa ülkelerinde onlarca kişinin donarak ölmesine ve üretimin kısılmasına neden olmuştur. Dünya'da yaşanan küresel finansal kriz neticesinde uluslararası ticaretin daralması ve bütün dünya çapında mal-entia ve hammadde talebinin muazzam şekilde düşmesi neticesinde petrol fiyatları 2008'in son aylarında üçte birden de az bir fiyata düşerken, Rusya defalarca söz vermesine rağmen doğalgaz fiyatını ucuzlatmamıştır (*Moscow, Kiev compete with rival 'gas summits'*, 2009). Ukrayna'nın Batı kampına dahil olup, NATO'ya girmesine ve AB ile işbirliği ve ortaklık anlaşması yapmasına karşı çıkmış, Putin'in ağzından 'ülkenin durumu' konuşmasında olduğu gibi ciddi bir Amerikan karşıtlığını yayan retorik kullanmaya başlamıştır. Ukrayna'ya verdiği doğalgazın hem fiyatını artırmış hem de önce miktarını azaltmış, sonra da tamamen kesmiştir. AB, Orta Asya ve İran doğalgazının Türkiye üzerinden NABUCO Projesi kapsamında Avrupa'ya ulaştırılması gibi sadece ekonomik önlemler almakla bu sorunu aşamamış ve aksine kısa vadede sorun gittikçe daha da kötüleşmiştir.

Son zamanlardaki AB zirvelerinde ekonomik tedbirlerin yanısıra artık stratejik ve siyasi önlemlerin alınması da gündeme gelmektedir. Rusya'ya karşı AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası kapsamında NATO'nun da imkanlarından istifade ederek stratejik önlemler alınması konusunda

çalışmalar başlatmıştır. Bu kapsamda AB Dönem Başkanı Sarkozy ve AB Ortak Dış ve Güvenlik Yüksek Komiseri eski NATO Genel Sekreteri Javier Solana son 3 ayda 2 kez Moskova'yı ziyaret ederek AB'nin bu konudaki hassasiyetini ve sert önlemler almaktaki kararlılığını Putin ve Medvedev'e iletmişlerdir.

En son olarak, Rusya ve Ukrayna arasındaki enerji krizinin tırmanması üzerine 2004 senesinden bu yana ilk kez Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye – AB ilişkilerini görüşmek üzere, yanında yeni başmüzakereci ve Devlet Bakanı Egemen Bağış ve Dışişleri Bakanı Ali Babacan olmak üzere Brüksel'e gitmiş ve AB yetkilileriyle görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmelerde AB tarafı Orta Asya doğalgazını Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşıyacak Nabuco Projesinin bir an önce hayata geçirilmesini istemiş, Türkiye buna karşılık AB tam üyelik görüşmelerini gündeme getirerek müzakerelerin çok yavaş yürüdüğünü vurgulamış ve enerji başlığının açılmasını veto eden Yunanistan ve Kıbrıs'dan şikayetçi olarak, bu vetoların kalkmaması durumunda Nabuco Projesinin gecikebileceğini ima etmiştir. Bu vurgu AB'de derhal yankılanmış ve Türkiye AB'yi köşeye sıkıştırdı yorumlarına neden olmuştur (*Turkey plays energy card in stalled EU accession talks*, 20 January 2009). Bu kapsam çerçevesinde Türkiye, AB'nin vazgeçilmez bir ekonomik ve stratejik partneri olarak, Nabuco gibi projelere destek verip faaliyete geçmesini hızlandırma insiyatifini elinde bulunduran, bu sayede, AB'yi, Rusya'nın tasallutundan kurtarabilecek ülke konumuna yükselmiştir.

Zaten, enerji kaynakları bakımından %90, gıda maddeleri bakımından %50 oranında dışarıya bağımlı olan AB'nin, Rusya'nın bu yeni hamlesinden etkilenmemesi beklenemezdi (*Moscow eyes pan-European security*, 18 Dec 2008). Rusya'nın bu agresifleşen politikası nedeniyle AB bazı hayati ihtiyaç maddelerinin tedarikinde zor duruma düşmüştür.

Putin'in Rusyası bununla da kalmamış, kendi enerji kaynaklarının Batıya transit geçiş ülkesi olan Ukrayna'nın iç işlerine karışarak, devlet başkanı Viktor Yushenko'yu devre dışı bırakmaya çalışmıştır. Dünya'nın en büyük ve bereketli tarım arazilerine sahip Ukrayna'nın, Gürcistan ile birlikte NATO'ya girmesine mani olmak istediği de bilinmektedir. Rusya, Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO'ya üye olmasını doğrudan Rusya'ya karşı yapılmış bir tehdit olarak algılayacağını beyan etmiştir.

2009 yılına girmeden iki gün önce, kış soğuklarının en fazla hissedildiği günlerde Ukrayna'nın aksi iddialarına rağmen parasını ödemediği gerekçesiyle verdiği doğalgazı kesmiştir Rusya. Ukrayna'da,

Avrupa'ya kendi toprakları üzerinden giden doğalgazı engellemeye başlamıştır. 2009 yılının Ocak ayının ilk haftasında ise Rusya Ukrayna üzerinden Batı'ya sevkettiği bütün doğalgazı kesmiş ve vanaları tamamen kapatmıştır. Bundan en büyük zararı AB ülkeleri görmektedir. Şimdiden Macaristan, Avusturya, Çek Cumhuriyeti gibi Orta Avrupa ülkeleri vatandaşları arasında soğuktan ölümler başgöstermiş ve geleneksel ısınma yollarına başvurmaya başlanmıştır (*EU Energy Security News EU Politics Today*, 18 Jan 2009). Bu krizin etkisinin 2009'un ilerleyen aylarında bütün AB ülkeleri ile Balkanlarda daha da artacağını, sınai üretimin düşeceğini, AB ekonomisinin daralacağını ve Avrupa'da yaşayanların daha büyük sıkıntı içine düşecekleri konusundaki beklenti yaygındır.

Aslında bu şekilde Rusya'ya bağımlı olması ABD'nin AB'ye yaklaşımında güvensizlik yaratmaktadır. Bu durum Rusya'nın enerji kaynakları ve fiyatları üzerindeki mutlak hakimiyetini azaltacak birtakım uluslararası örgütlerin kurulması önünde engel teşkil etmektedir. ABD, enerji bağımlısı olan ve her an Rusya ile anlaşmaya hazır olan bir AB'ye kuşku ile bakmaktadır (Cameron, 2007).

Rusya ve AB Güvenlik Çevrimi

Yukarıda anlatılan gelişmeler Rusya'nın konumunun değiştiğini, doğalgaz ve petrol gibi ayrıcalıklı ham maddelere sahip olduğu için başta Avrupa ve Kafkaslar olmak üzere dünyada daha etkili olmak istediğinin göstergeleridir. Artan fiyatların etkisiyle kendisini zengin ve müreffeh ülke olarak gören Rusya uluslararası platformda yeniden etkin bir devlet olmak yolunda yürümektedir. Bu noktada Türkiye'nin uluslararası güvenlik mimarisindeki önemi de ön plana çıkmaktadır.

Bugün Rusya'nın dış ticaret hacmi yüz milyarlarca dolar fazla vermekte, orta sınıfı rahat bir yaşam sürmekte, sosyalist prensipler yüzünden üretim etkinliği olmasına dikkat edilmeyen SSCB'den kalma işe yaramaz fabrikalar, çiftlikler, üretim tesisleri modernleştirilmekte veya yenileri kurulmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi, ABD ve AB'nin stratejik olarak çok önem verdiği Ukrayna ve Kafkasya'da Batı'ya karşı taaruzla geçmesinin ardında bu iktisadi refah yatmaktadır. Bu durumu, 1943'de Stalingrad'da saldırgan Hitleri durdurup, karşı saldırıyı başlatarak başarılı bir baskı rejimiyle tüm Doğu Avrupa'yı elli sene demir yumruğu altında tutan Stalin'in başlangıç manevralarına benzetenler de vardır.

Ancak o dönemle bugün arasında ciddi bir fark vardır. Stalin Rusya'sı Hitleri durdurup karşı saldırıya geçmesinde ABD ve İngiltere'den aldığı

askeri ve ekonomik yardımın önemi büyüktü. Stalin bu yardımlar sayesinde Berlin'e girebilmişti. Bugün ise tam tersi bir durum vardır. Bugün, ABD ve İngiltere Rusya'ya destek olmak konusunda isteksizler. NATO ve AB Rusya'ya karşı çok sert demeçler vermiş ve askeri önlem dahi alınabileceğini ima etmiştir. G-8 aralarından Rusya'yı çıkartıp yeniden G-7 halini alma yolunu araştırmaktadır (Galtung, 1942; Haftendorn, 2007; Oztek 2009).

Rusya'nın başkenti Moskova'da yapılan AB, Ukrayna, Türkiye ve diğer bölge ülkelerinin katıldıkları toplantı çözümsüzlükle sonuçlanmışken daha sonra Tymoshenko ve Putin'in başbaşa yaptıkları görüşmeler Reuters haber ajansının belirttiği gibi Rusya'nın zaferiyle sonuçlanmıştır. AB ile ABD'nin öncelikler konusundaki görüş ayrılığı, Rusya'nın daha somut bir şekilde çıkarlarının peşinde koşması sonucu Ukrayna Rusya'nın önerilerini kabul etmiştir. Rusya ile Ukrayna'nın uzlaşısının detayları bu makale yazılırken henüz bilinmemektedir. Ancak bu anlaşmaya göre Ukrayna Rusya'ya kendi kullanımı için ithal ettiği doğalgazın piyasa fiyatını ödemeyi taahhüt etmiştir. Ukrayna topraklarından transit geçen gazın ücretini geçen seneki fiyattan alırsa Rusya'ya ödediği gaz faturasının yüzde 20'sini geri alacaktır. Her iki taraf, RosUkrEnergo gibi şirketlerin yaptıkları aracılığı iptal edeceklerini açıklamıştır. Eğer gerçekleşirse bu şartlar Ukrayna'nın geçen sene ilk önce kabul ettiği ama sonradan çok ağır olduğu gerekçesiyle Cumhurbaşkanı Viktor Yushchenko'nun reddettiği şartlardan daha ağırdır.

Geçen sene Ukrayna 100 metreküpük gaza 250 dolar ödemeyi kabul etmişti. Bu rakam en son anlaşma çerçevesinde 360 dolara tırmanacaktır. Hernekadar Rusya başlangıçta 100 metreküp için 450 dolar istemişse de üzerinde anlaşılan rakkam Ukrayna için çok yüksektir (*Gas game: Losers all around*, 20 Jan 2009). Cumhurbaşkanı Yushchenko bu anlaşmayı tekrar veto etmek zorunda kalabilir.

Rusya komşusuyla yaşadığı on dokuz günlük gaz çekişmesinden galip çıkmaktadır. Bütün bu çekişme Rusya'nın kendi gündemini takip etmek için Batı dahil hiçkimseyi kaale almadığını göstermektedir. Putin, bir yandan AB gözünde güvenilemez biri olarak yara alırken diğer yandan Rusya'daki popülaritesini arttırmıştır. Ruslar artık aradıkları türde ülkelerinin ihtiyaç duyduğu güçlü bir lidere kavuştuklarını düşünmeye başlamışlardır.

Türkiye ve 'Kafkasya İstikrar Paketi'

Türkiye hükümetinin Kafkaslardaki çatışmaların durdurulması ve sürekli barışın tesisi için önerdiği bir "Kafkasya İstikrar Paketi" projesi genel

olarak olumlu karşılanmıştır. Öte yandan bu paktın Rusya'nın isteklerini engelleyemeyeceği, aksine stratejik ve siyasal olarak etkinliğini daha da artıracak sonuçlara yol açabileceği de iddia edilmektedir. Bu yüzden ABD bu plana karşıdır. İkinci olarak, her ne kadar Gürcistan ve Azerbaycan yer alsada, Batılı ülkelerin dahil olmadığı ama genişlemeci Rusya ve Türkiye'ye çok da fazla dostane olmayan bir Ermenistan'ın yer aldığı İstikrar Paktı ancak ve ancak Rusya ile Ermenistan'ın işine yarayabileceği inancı hakimdir.

Ermenistan bugün Azerbaycan'ın %20 toprağını Rusya desteğiyle işgal etmektedir. Bahsi geçen İstikrar Paktı'nın bu durumu meşrulaştıracağı ve Dağlık Karabağ'daki Ermeni kontrolünü kalıcı hale dönüştüreceği çekincesi bulunmaktadır (Celikpala, 2008). BTC vasıtasıyla Azeri ve Türkmen petrol ve doğal gazının Türkiye üzerinden Batıya akışının böylece kesilebileceği, Türkiye'yi ABD ve AB'den uzaklaştırabileceği yaygın olarak kabul görmektedir. Bu görüşler ışığında bu tür bir ittifak girişimi Türkiye'yi, Rusya'ya bağımlı hale getirebilir. Ayrıca, Avrasya bölgesinde hiç bir ekonomik-siyasi-askeri ve stratejik önemi olmayan, açlık ve sefaletle boğuşan Ermenistan'a uluslararası politikada bu kadar önemli bir rol verilmesine karşı güçlü bir muhalefet bulunmaktadır. Özellikle, komşularına karşı saldırgan politikalar izlemekten vazgeçmediğine değinilen Ermenistan'ın bu siyasetinden vazgeçmedikçe barışa katkı yapacağı görüşü naif bir inanç olarak değerlendirilmektedir.

Komşularıyla arasındaki sorunlarını halletmek üzere harekete geçmiş olan Türkiye, bu dönemde kendisiyle yakın olan Azerbaycan ve Gürcistan gibi ülkelerle ilişkilerinde yara açmadan ilerlemeye dikkat etmelidir. Bu ülkelerde, örneğin Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün futbol maçı münasebetiyle birkaç saatlik de olsa Ermenistan'a yaptığı resmi ziyaretin çok hoş karşılanmadığı bilinmektedir.

Peki, uluslararası stratejinin pekçok değişkeni çerçevesinden bakıldığında Türkiye'nin önünde ne tür alternatifler bulunmaktadır: Bir sonraki bölüm bu sorunun yanıtını arayacaktır.

Rusya – Batı Çatışmasının Alternatif Politikaları ve Türkiye'nin Konumu

Herşeyden önce Türkiye kendi çıkarlarının ve önceliklerinin ne olduğunu iyi tartmalıdır. Buna göre, yapıldıktan sonra bozulması çok güç olacak ve kendi kontrolü dışında bağlayıcı olacak ortaklıklardan kaçınmalı, kendi gücüne oranla bir tür siyasi manevra esnekliği içinde hareket

edebilmelidir (Baran, 2007; *The return of missile diplomacy*, 12 Nov 2008). Bugün bu tür gerekleri yerine getirecek bir ittifak politikasının en kıymetli tarihi örneği CENTO'dan gelmektedir.

Bilindiği gibi CENTO, 1958 yılında Irak'taki Batı yanlısı krallık rejiminin yıkılıp Sovyet yanlısı Baas rejiminin kurulmasıyla işlevsiz kalan Bağdat Paktı'nın yerine kurulmuştu. Bu ittifak 1979'da İran'da, Batı yanlısı Şah Rıza Pehlevi rejiminin yıkılıp yerine şeriat hükümlerine dayalı Humeyni rejiminin kurulmasıyla son bulmuştu (Fischer, 1985; LaFeber, 2008). Türkiye bugün bölgedeki diğer ülkelerin de üye olduğu CENTO türü bir yapılanmaya öncülük edebilir. Ancak bu tür bir örgüt, işlevselliği açısından önceki CENTO'dan farklı olmalıdır.

Bilindiği gibi CENTO türü örgütler, soğuk savaş döneminde Batı ve özellikle ABD'nin "containment" (çevreleme) politikası kapsamında SSCB etrafında askeri ve ekonomik örgütler kurularak sosyalizmin yayılmasını önce durdurmak ve sonrada çökertmeyi hedeflemişti. Bu kapsamda ABD, Balkan Paktı, CENTO, ekonomik kanadı olan RCD, SEATO ve ANZUS askeri ve ekonomik uluslararası örgütlerini kurularak SSCB'yi dört bir yandan çevirmiş savaşlara ve yoksulluğa neden olarak, demokrasinin evrensel ilkelerini soyut bir 'komünizm' düşmanlığı adı altında ayaklar altına almıştı (Boulding, 1965; Cameron, 2007, La Feber, 2008).

Bu 'containment' politikasının güney halkası Türkiye - İran - Pakistan - İngiltere ve ABD'nin kurduğu Merkezi Antlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organisation - CENTO), ekonomik olarak da Türkiye - İran ve Pakistan'ın oluşturduğu Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği Teşkilatı (Regional Co-operation for Development - RCD) idi. Ancak İran İslam Devrimi sonucu yaşanan değişiklikler, CENTO ve RCD'nin feshedilmesine neden olmuştu.

Öte yandan, İran - Irak savaşı, Tahran'daki ABD elçiliğinin işgali gibi olaylar nedeniyle, İran'a yaptırımlar uygulanmaya başlamış, silah ve ekonomik ambargo başlatılmış ve İran'ın yurtdışındaki 150 milyar dolarlık mal varlığı dondurulmuştu (Ganzle, 2007; Celikpala, 2008). Bu yaptırımlar sonucu İran yumuşayarak 1983'te RCD yerine Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın (Economic Co-operation Organisation - ECO) kurulmasını onaylamıştı. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından teker teker SSCB'den bağımsızlıklarını kazanan Orta-Asyadaki Türki Cumhuriyetler, Azerbaycan, Türmenistan, Kırgızistan, Özbekistan, Kazakistan ile Afganistan'da bu yeni teşkilata tam üye olmuşlar, KKTC'ye ise gözlemci üye statüsü verilmiştir. Türkiye ve diğer Türki Cumhuriyetler için son

derece yararlı ekonomik sonuçlar yaratabileceği açıklık kazanan ECO'nun merkezi Tahran'da olduğu ve yönetim İran'luların kontrolünde olduğu için ABD bu uluslararası ekonomik örgütün verimli çalışmasına engel olmaktadır. Bu örgüt, Türkiye'nin AET ile yapmış olduğu 1970 tarihli Katma Protokol ve AB ile imzaladığı 1995 tarihli Gümrük Birliği Anlaşması ile uyumlu olarak AB için de yararlı olabileceği ileri sürülmektedir (*Doğalgazda umutlar Nabucco'da*, 2009).

Sonuç

Bu noktada, ABD başkanlık görev devir-teslimi yapılmadan önce İsrail'in Gazze'ye başlattığı askeri hareketin ardından İran'a yapılacak herhangi bir müdahale'nin CENTO'nun yeniden oluşmasına, bunun halihazırda gayri faal durumdaki ECO ile birlikte çalışarak Batılı değerlerin bölgede yaşamasına olanak sağlayacağı görüşü de güç kazanmaktadır. Böylece bölgede hem hızlı bir ekonomik kalkınma ve refah artışının sağlanmasına, hem de Stalin tipi uygulamaları tekrar gündeme getirmeye başlamış olan Rusya'nın etki alanının sınırlanmasına yararlı olacağı iddia edilmektedir. Uzun erimde, bölgede kalıcı barış, istikrar ve sükunet sağlanması askeri bir örgüte gerek bırakmayacak, CENTO'nun ECO ile entegrasyonu tek örgüt aynı bünyede birleşebilecektir. Buna en iyi tarihi örnek, 1948'de kurulan uluslararası kolektif güvenlik teşkilatı Batı Avrupa Birliği'nin (BAB), NATO'nun mevcudiyeti ve soğuk savaşın sona erişiyile işlevsiz kalması ve kendisinden on yıl sonra kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) güvenlik ve savunma boyutu olarak dahil edilmesidir. Böylece temelde gümrük birliğine dayanan uluslararası ekonomik bir teşkilat olan Avrupa Topluluğu, bu sayede günümüzde henüz zayıf da olsa askeri boyutu da içeren siyasi bir birlik olarak AB adını almıştır. Her iki dünya savaşından da ekonomisi çökmüş halde çıkan ve Doğu ve Batı diye ikiye bölünen Avrupa, OECD – BAB - NATO ve AB sayesinde yeniden birleşmiş ve günümüzde dünyanın en büyük ekonomik ve siyasi gücü haline gelmiştir.

Bu başarılı örnekten yola çıkarak yeniden kurulacak CENTO ve yenilenecek ECO sayesinde Kafkasya ve Orta-Asya'da da Avrupa'da olduğu gibi daimi barış ortamı tesis edilebileceğini, bölgedeki zengin enerji kaynakları ve tarımsal potansiyel sayesinde de dünyanın refah seviyesi yüksek bölgelerinden biri haline gelebileceğini ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Bu durumun elde edilmesi bölgesel bir lider olarak dünya politikasında önde gelen aktörlerden biri olan Türkiye'nin inisiyatifinde gerçekleşeceği açıktır.

Ancak bu tür bir işbirliği anlaşmasının gerçekleştirilmesinde ciddi engeller de vardır. Bunlardan şüphesiz birincisi içinde yaşanan küresel iktisadi krizdir. Bu kriz kaynak kullanımındaki öncelikleri değiştirmiştir. ABD ve AB, CENTO türü bir oluşuma kaynak aktarmada zorlanabilir. İkincisi, yukarıda da bahsedildiği gibi ABD doğalgaz bakımından Rusya'ya bağımlı bir AB'yi güvenilir addedmemektedir. ABD ve AB'nin enerji politikalarının aynışması uzunca bir süre daha alacaktır. Bu gerçekleşinceye kadar ABD ve AB'nin, CENTO türü bir oluşuma destek vermesi uzak bir ihtimaldir. Üçüncü engel, uluslararası siyaset belirlemede ham madde fiyatlarının hareketine bağlı olan Rusya'nın politik belirsizlikleridir. Bugün Kuzey Afrika'ya kadar uzanarak oradaki doğalgaz ve petrol kaynaklarını satın almayı hedefleyen, Suriye'de kurulu askeri üssünü doğalgaz deposu haline getirmeye çalışan Rusya, CENTO, ECO, RCD gibi bir örgütün içinden ve dışından ittifaklarla bu tür bir oluşumu zayıflatabilir.

Tüm bu gelişmeler ve alternatif arayışları bundan böyle uluslararası güvenlik mimarisinde Putin'in yönetimindeki Rusya'nın artan önemine işaret etmekte, dünya barışı, iktisadi refahı ve istikrarı için bu gücün dikkate alınmasını dayatmaktadır.

BİBLİOGRAFYA

Adam Roberts (1969), *Civilian Defence Peace News Pamphlet*, 5 Caledonian Rd, London.

Andrew Monaghan (2008) Russian Oil and EU Energy Security, [www.weltpolitik.net/attachment/0644a930ba1074b5cca2acd4809cbcd5/373956960a10cfad6e3d072770efc2b6/05\(65\).pdf](http://www.weltpolitik.net/attachment/0644a930ba1074b5cca2acd4809cbcd5/373956960a10cfad6e3d072770efc2b6/05(65).pdf)

Dietrich Fischer (1985), *Preventing war In the Nuclear Age*, Trenton: Rowman and Littlefield.

Dmitry Danilov (2007), "Russia and the ESDP: Partnership Strategy versus Strategic Partnership", in, *The Changing Politics of European Security, Europe Alone*, (eds), Stefan Ganzle ve Allen G. Sens, New York: Palgrave Macmillan, pp. 135 - 160.

Fraser Cameron (2007), "Transatlantic Differences on Security Perceptions and Responses", in, *The Changing Politics of European Security, Europe Alone*, (eds), Stefan Ganzle ve Allen G. Sens, New York: Palgrave Macmillan, pp. 67 - 87.

Gareth M. Winrow (2008), “Energy Security and the Caucasuses”, in, *The Caucasian Challenge: Interests, Conflicts, Identities*, (ed.) Cengiz Cagla, Istanbul: Foundation for Middle East and Balkan Studies and Yildiz Technical University, Department of Political Science and International Relations, pp. 29 - 44.

Gene Sharp (1969), *The Politics of Nonviolent Action*. Pilgrim, Philadelphia 1969, 896 pp.

Guner Oztek (2008), “Introductory Remarks”, in, *The Caucasian Challenge: Interests, Conflicts, Identities*, (ed.) Cengiz Cagla, Istanbul: Foundation for Middle East and Balkan Studies and Yildiz Technical University, Department of Political Science and International Relations, pp. 11 - 14.

Helga Haftendorn (2007), “From an Alliance of Commitment to an Alliance of Choice: the Adaptation of NATO in a time of Uncertainty”, in, *The Changing Politics of European Security, Europe Alone*, (eds), Stefan Ganzle ve Allen G. Sens, New York: Palgrave Macmillan, pp. 161 - 179.

Johan Galtung (1942), *There are Alternatives. Four Roads to Peace and Security*, Chester Springs: Defour.

Kenneth Boulding (1965), *Conflict and Defence: A General Theory*, New York: Harper.

Mitat Celikpala (2008), “Turkey and the Caucasus: A Regional ‘Giant’ or a Neglected Actor”, in, *The Caucasian Challenge: Interests, Conflicts, Identities*, (ed.) Cengiz Cagla, Istanbul: Foundation for Middle East and Balkan Studies and Yildiz Technical University, Department of Political Science and International Relations, pp. 45 – 58.

Stefan Ganzle (2007), “The European Neighbourhood Policy: a Strategy for Security in Europe?”, in, *The Changing Politics of European Security, Europe Alone*, (eds), Stefan Ganzle ve Allen G. Sens, New York: Palgrave Macmillan, pp. 110 – 134.

Walter LaFeber (2008), *America, Russia, and the Cold War, 1945 – 2006*, New York: McGrawHill.

Zeyno Baran (2007), “EU Energy Security: Time to End Russian Leverage”, September 7, 2007,

www.eurasianpolicy.org/index.cfm?fuseaction=publication_details&id=5110&pubType=CEES_Articles - 23k –

- (2008), *The return of missile diplomacy*, (12 Nov 2008), <http://www.isn.ethz.ch/isn/Current-Affairs/Security-Watch/Detail/?ots591=4888CAA0-B3DB-1461-98B9-E20E7B9C13D4&lng=en&id=93732> - (2008), *Moscow eyes pan-European security*, 18 Dec 2008,

<http://www.isn.ethz.ch/isn/Current-Affairs/Security-Watch/Detail/?ots591=4888CAA0-B3DB-1461-98B9-E20E7B9C13D4&lng=en&id=94871>

- (2009), *Gas game: Losers all around*, 20 Jan 2009,

<http://www.isn.ethz.ch/isn/Current-Affairs/Security-Watch/Detail?id=95562%26lng=en>

- (2009), *Moscow, Kiev compete with rival 'gas summits'*

<http://www.euractiv.com/en/energy/moscow-kiev-compete-rival-gas-summits/article-178568>

- (2009), *Turkey plays energy card in stalled EU accession talks*, 20 January 2009,

<http://www.euractiv.com/en/enlargement/turkey-plays-energy-card-stalled-eu-accession-talks/article-178623>

- (2009), *EU cautious over Russia-Ukraine gas deal*,

<http://www.euractiv.com/en/energy/eu-cautious-russia-ukraine-gas-deal/article-178580>

- (2009), *EU Energy Security News EU Politics Today*, 18 Jan 2009, eupolitics.einnews.com/news/eu-energy-security

- (2009), *Doğalgazda umutlar Nabucco'da*,

<http://www.euractiv.com.tr/enerji/article/dogalgazda-umutlar-nabuccoda-004177>

- (2008) “AB'den Rusya ve Ukrayna'ya sorunun çözümü için son uyarı”,

<http://www.euractiv.com.tr/enerji/article/abden-rusya-ve-ukraynaya-sorunun-cozumu-icin-son-uyari-004190>